

HOBBS, LOCKE VE ROUSSEAU'DA “DOĞA DURUMU” DÜŞÜNCEİ

Yavuz KILIÇ*

Özet: Eskiçağdaki *physis-nomos* karşıtlığı, 17. ve 18. yüzyıl felsefelerinde, *doğa durumu-toplum durumu* (ya da *doğal hukuk-pozitif hukuk*) karşıtlığı biçiminde yeniden tartışılmaya başlanır. Hobbes, Locke ve Rousseau söz konusu olduğunda bu karşıtlık toplum sözleşmesi bağlamında da ele alınır. Gerek devletin varlık nedeninin ne olduğu, insanların niçin bir otoriteye boyun eğmeleri gerektiği gibi sorular yanıtlanırken, gerekse doğal hakların neler olduğu, doğal hukukun kaynağının ne olduğu tartışılırken filozofların *doğa durumu* (ya da doğal durum) diye bir şey tasarladıklarını görüyoruz.

Hem politika felsefesinde hem de ahlak felsefesinde sözü edilen “doğa durumu”na, toplum ya da uygarlık öncesi bir durumu anlatmak için başvurulmaktadır. Bu yazıda, “doğa yasası”, “doğal hukuk” düşüncesinin temelinde yer alan “doğa durumu” tasarımı irdelenecektir. Ama bu irdeleme, “doğa durumu” denilince ilk akla gelen filozoflardan, düşünürlerden Hobbes, Locke ve Rousseau’nun görüşleriyle sınırlandırılacaktır. Bu filozoflarda ‘devletin varlık nedeni’nin ne olduğu, devletin niçin varolduğu ortaya konulurken, onların “doğa durumu”, “doğa yasası”, “sözleşme” ve “insan doğası” hakkındaki görüşleri de kısaca karşılaştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: doğa durumu, toplum, doğal hak, insan doğası, doğa yasası, toplum sözleşmesi.

Abstract: The *physis-nomos* opposition set in the Ancient Philosophy had been reconsidered within the scope of the opposition between the state of nature and the state of society (or between *natural law* and *positive law*) in the 17th and 18th centuries, viz., the modern philosophy. Regarding Hobbes, Locke and Rousseau, the opposition is taken up within the

*Doç.Dr. Yavuz KILIÇ Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü

context of *social contract*. The disputes on the teleological cause of state and the necessity to obey an authority on one hand, and the essence of rights of nature and the origin of law of nature on the other, we see that philosophers have put forward an idea so-called *the state of nature* (or natural state).

Both in political philosophy and in moral philosophy, the state of nature mentioned is taken as a standpoint to refer to pre-civilization or pre-society. This study is aimed as an inquiry on the idea of the state of nature which sets the background of some thoughts like “law of nature” and “rights of nature”. However the scope of this study will not exceed the views of Hobbes, Locke and Rousseau, whose names are the first to commemorate when “the state of nature” is the case. What is more, this essay contains a concise discussion, too, on what the teleological cause of the state could be, why the state exists within the thoughts of Hobbes, Locke and Rousseau, their views about “the state of nature”, “law of nature”, “social contract” and “human nature”.

Key Words: state of nature, society, right of nature, human nature, law of nature, social contract.

1- Giriş

“Doğa durumu” tasarımı ve bu tasarıma dayalı olarak ortaya konan “doğal hukuk” ya da “doğal haklar” anlayışı 17. ve 18. yüzyıl düşünürlerini, filozoflarını fazlaca meşgul eden bir düşüncedir. Doğa durumundan ve dolayısıyla doğal hukuktan ya da doğal haktan ne anlaşıldığı sorun edinildiğinde, aslında insan hakları denilebilecek hakların neler oldukları sorusunun da yanıtı verilmiş olmaktadır. Çünkü başta *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* olmak üzere, günümüz insan hakları belgelerinin pek çoğu doğal hak ya da doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır.

“Doğa durumu” denilince ilk akla gelen adların (Grotius, Hobbes, Locke, Pufendorf, Rousseau, Kant gibi) doğrudan doğruya konu edindikleri şey doğal hukuk olduğu için, bu düşünürler genel olarak hukuk, siyaset konusu içerisinde doğal hukukun ya da doğal hakların neler oldukları; genel olarak hukukun kaynağının ne olduğu; hukukun ne için olduğu sorularına yanıt aramışlardır. Filozoflar ya da düşünürler bu sorulara yanıt vermeye çalışırken “doğa durumu” diye bir şey tasarlamışlardır. Devletin varlık kazanmasının temeli diye görülen “sözleşme” de yine doğa durumuna dayanılarak açıklanmaktadır.

Doğal hukuk -ya da doğal haklar- düşüncesinin gelişmesinde (hatta etik boyutuyla ele alınmasında) “doğa durumu” tasarımının, düşüncesinin çok önemli bir payı vardır. Her ne kadar “doğa durumu”, “doğal hukuk” ya da ‘doğadan gelenin ne olduğu’ tartışmaları 17. ve 18. yüzyılda daha çok sözü edilse de, bu tartışmaların Eskiçağa, özellikle Sofistlere kadar gittiği söylenebilir. Çünkü felsefe tarihinde ilk kez Sofistlerin insanın neliğine ilişkin görüşler ortaya koymaya çalıştıklarını görüyoruz. Sofistlerin insanla ilgili olan temel sorularından biri erdemli yurttaşların nasıl yetiştirileceğidir. Sofistler bilgi anlayışlarındaki göreceli tutumu bu alana da uygulamışlar ve din kurallarının, ahlak kurallarının, yasaların değişebileceğini söylemişlerdir. Yasaların değişebileceği düşüncesi, yasaları insanın yaptığı bir şey olarak görmeleri anlamına gelir. Oysa “doğadan gelen şey doğadan geldiği için değişmez, evrensel bir şey olmak durumunda”dır.¹ Sofistlere göre, her yerde ve her zamanda geçerli olabilecek olan yasalar, ancak “doğa tarafından konulmuş yasalar” olabilir.²

¹ Cemal Güzel, “İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi”, **Yeditepe’de Felsefe**, 8. Kitap, 2009, s.185

² Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s.53

“Doğadan gelen” sözü, insanın insan olmasından ötürü doğuştan getirdiği haklar vardır ve bunlar değişmezdir anlamına gelir. Bu düşünceler, *doğadan olan* (physei) ile *insanın koymuş olduğu* (these) kurallar arasındaki karşıtlık *doğal hukuk* ile *pozitif hukuk* biçiminde ortaya konulmuştur. Bu karşıtlıkta, sanılara dayanan insanın yaptığı hukukun ya da yasaların güçsüzlüğü vurgulanır.³ İnsanların doğuştan eşit olduğu da yine Eskiçağ düşünürlerince öne sürülmüş ve insanın yaptığı yasaların güçlü olması için temeline doğa yasalarının konması gerektiği belirtilmiştir. İşte 17. ve 18. yüzyıldaki doğal hukuk tasarımlarında, insanların doğuştan getirdiği haklarının olduğu ve bunların değişmez, başkasına devredilemez haklar olduğu düşüncesi buradan gelir. Bir kez daha vurgularsak, doğal hukukun ya da doğal hakların tartışılabilmesinin ana dayanağı filozofların “doğa durumu” diye bir şeyi tasarlamalarıdır.

Stoa felsefesinde akıl ile doğanın özdeşleştirilmesi; doğaya, dolayısıyla akla uygun olanla aykırı olan arasındaki karşıtlığın belirtilmesi ve erdem in doğa (akıl) yasasına uyma diye tanımlanması “doğa durumu”, “doğa yasası”, “doğal hukuk” gibi düşüncelerin de bir yanıyla özünü oluşturmuştur. Stoalılarda doğaya vurgu çok fazladır. Onlara göre, insanların en son amacı mutluluk değil, “doğaya uygun yaşamak”tır. Stoa öğretisinde olduğu gibi, Epikuros’da da “insan için doğaya uygun olma akla uygun değildir”, “erdem de sadece aklın bir işidir.”⁴

Söylenenlerden de anlaşılabilceği gibi, hem doğa durumu tartışmaları hem de her yerde ve zamanda geçerli olan yasaların (bir bakıma “haklar”ın) evrenselliği düşüncesi Eskiçağa dek gitmektedir. Ne var ki, doğa durumu tartışmalarını bir başka açıdan daha ele almamız mümkün görünüyor. Özellikle 17. ve 18. yüzyıl felsefesinde bir devletin ya da egemenin niçin var olması; niçin bir egemene boyun eğilmesi gerektiği sorularını yanıtlamaya çalışan düşünürlerin/filozofların, deyim yerindeyse, ‘doğal hareket noktası’ nı da “doğa durumu” tasarımları oluşturmuştur.

Bu yazıda “doğa durumu” denilince ilk akla gelen filozoflardan Hobbes, Locke ve Rousseau’nun görüşleri serimlenmektedir. Her üç filozofta da doğa durumu bir *varsayım*, bir *tasarım* olarak düşünülüyor, denilebilir. Ne var ki, her bir filozofta bu düşünceye farklı iş

³ A.g.e., s.52-53

⁴ Bedia Akarsu, **Ahlâk Öğretileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s.65

göndürüldüğünü, dolayısıyla doğa durumu düşüncesinde farklı görüşler ortaya koyduklarını da söyleyebiliriz. Bu kavrama özellikle doğa yasasına, doğal hukuka ya da doğal hakka ilişkin düşüncelerin temellendirilmesinde başvurulduğunu görüyoruz.

“Doğa durumu” kavramına bir yandan devletin *nasıl* ortaya çıktığını göstermek için, öte yandan da devletin *niçin* var olduğunu temellendirmek için olmazsa olmaz bir kavram olarak iş gördürüldüğünü görüyoruz.

2- Thomas Hobbes

Doğa durumu tasarımını ve devletin varlık nedenini çeşitli boyutlarıyla ele alan ve bu alanda kapsamlı görüşleri olan filozofların başında Hobbes gelmektedir. Hobbes, doğa durumunu umutsuz, sürekli bir korku (temelde ölüm korkusu) durumu diye görür. Hobbes devletin nasıl ortaya çıktığını göstermeye çalışırken, doğayı ve yasalarını (fiziğin genel ilkelerini) bilmek gerektiğini düşünür. Çünkü fiziğin genel ilkelerinin bilinmesi, siyasal toplumdaki bireyi (eş deyişle yurttaşı) anlamamızı sağlar. Başka deyişle, Hobbes’un düşüncesinde yurttaşı anlamamız için insan doğasını, insan doğasını anlamamız için de öncelikle “cisim”i anlamamız gerekir. Dolayısıyla, Hobbes’un devlet ya da siyaset, insan doğası ve yurttaşla ilgili görüşü, genel olarak, doğa görüşünün bir parçasıdır. Bu yüzden onun görüşlerine doğa biliminden başlamamız hem uygun hem de zorunlu görünüyor. Zorunludur çünkü sistem anlayışına sahip olan Hobbes, diğer sistem anlayışına sahip filozoflar gibi⁵, tek bir kavramdan, yani “cisim”den hareketle bütünü açıklamaya çalışır.

Doğa bilimi Hobbes’un gözünde, “devinim içindeki cisimlerin bilimi”dir. Dolayısıyla onun felsefesinde ilk açıklanması gereken kavram “cisim”dir. Cisim ise “düşüncemize bağlı olmayan, uzamın bir parçasıyla aynı zamanda meydana gelen ya da yayılmış olan şeydir⁶”, yani uzamı olan, uzayda yer kaplayan şeydir. Bütünü açıklamada hareket noktası olarak cismi alan Hobbes’ta cisim sözcüğünün çok kapsamlı olduğu hemen görülür. “Cisim sözcüğü, insan

⁵ Bir sistem anlayışına sahip olan, yani bütünü açıklama iddiasında olan her sistem filozofu, varsaydığı bu bütünü açıklamak için bir kavramdan ya da ilkedan (önermeden) hareket eder. Sözcüğü Descartes’ta “düşünüyorum, demek ki varım”, Spinoza’da “töz”, Leibniz’de “monad” Hegel’de “ide” kavramı, bütünü açıklamada hareket noktası olarak iş görülen/göndürülen ilkedir ya da kavramlardır.

⁶Thomas Hobbes, *The English Works of Thomas Hobbes, (Volume I)*, Scientia Verlag Aalen, Germany, 1966, s.102

sözcüğünden daha geniş bir anlama sahiptir ve onu kapsar; insan ve akıl sahibi sözcükleri eşit kapsamdadır ve karşılıklı olarak birbirini içerirler.”⁷ Bu düşünceler, Hobbes’un felsefeden ne anladığını da ortaya koymaktadır: Felsefenin konusu, Hobbes’a göre, her türden cisimdir.⁸ Ama cismin de doğal ve yapay olmak üzere iki türü vardır. Bu yazının bir yanıyla konusunu oluşturan “devlet” de Hobbes’un görüşünde yapay bir cisimdir. Demek ki devlet incelemesi (insan, hatta duyguların incelenmesi) bir tür cisim incelemesi olacaktır. Bu nedenle, doğa bilimi, devinimi olan cisimlerin bilimidir ve dünya da devinim içindeki maddeden başka bir şey değildir. Hobbes’un bu yaklaşımına göre insan, kendi kendini düzene sokan ve koruyan bir *mekanizmadır*.

Hobbes’un görüşünde, insana ilişkin genel bir kabulden hareket edilir: “insanlar doğası gereği eşittir.”⁹ Bu, hem beden hem de zihinsel yetenekler bakımından bir eşitliktir. Eşit insanlar bir hukuk düzeni içinde değil de, hukukun olmadığı bir durumda yaşarlar. İşte Hobbes, doğuştan eşit olan insanların oluşturduğu bir “doğa durumu”nu, yani henüz bir devletin olmadığı bir durumu bu noktada tasarlar. Ne var ki doğa durumunda insanlar eşit olsa da, iki insan aynı şeyi istediğinde aralarında bir çekişme ve bunun sonucu olarak düşmanlık oluşmaktadır. Bu nedenle doğa durumunda, eşitlikten kaynaklanan bir güvensizlik de ortaya çıkmaktadır. “İnsanlar amaçları uğruna birbirlerini yok etmeye ya da egemenlik altına almaya çalıştıklarında”, bir güvensizlik baş göstermektedir.¹⁰ Bu durumu Hobbes “insan insanın kurdudur” benzetmesiyle dile getirir.¹¹ İnsanın insanın kurdu olması onun doğasında vardır. Böyle güvensiz bir ortamın doğal sonucu ise savaştır. Söylenenlerden de anlaşılabilceği gibi doğa durumu ile savaş durumu ya da kavga insanın yapısal özelliğine dayandırılarak açıklanmaya çalışılır. Hobbes insan doğasında üç temel kavga nedeni olduğunu söylemektedir. Bunlar “rekabet, güvensizlik ve şan, şeref kazanma isteğidir.”¹² İnsanları kavgaya iten bu duygular, yani varlığını sürdürme isteği, insanın doğasında vardır, ama bu insanın kendi varlığını sürdürme isteği olarak görülür. Hobbes insanın başka bir başka durumuna daha dikkati çeker: “Doğa durumunda bütün insanlar bir arzuya, zarar verme

⁷Thomas Hobbes,*Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1992, s.35

⁸Thomas Hobbes, *The English Works of...*, s.11

⁹Thomas Hobbes,*The Elements of Law, Natural and Politic*, Oxford: Oxford University Press, 1994, s.77

¹⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s.92

¹¹ Thomas Hobbes,*De Cive*, s.24

¹² Thomas Hobbes, *Leviathan*, s.94

isteğine sahiptir.”¹³ Ne var ki bu durum kınanabilir bir şey de değildir. Çünkü “her insan doğası gereği her şeyi yapmaya hakkı vardır”¹⁴; bu da onun görüşünde “doğa yasasının temel ilkesidir.”¹⁵

Doğa durumu ile savaş durumu Hobbes için aynı şeyi ifade etmektedir.¹⁶ Ona göre, bu savaş “herkesin herkesle savaşıdır.”¹⁷ Hobbes doğa durumunu savaş durumu olarak görürken, savaş durumunu sürekli mücadele olarak değil, mücadeleye sürekli hazır olma diye tanımlar. Bu “hazır olma” durumu hiç kimsenin rahat olamaması, her an bir tehlikeyle yüzyüze geleceği anlamına gelir. Bu tasarıma göre, insanlar bu durumda, yani sürekli savaş ya da savaşa hazır bir durumda yaşayamaz. Bu nedenle bu durumdan çıkmak, barış içinde yaşamak ya da barışı aramak gerekir. Bunun için de yine insanın yapısal özelliğine başvurulur. Ona göre, nasıl ki insanları kavgaya iten nedenler onun yapısına aitse, aynı zamanda insanları barışa yönelten duygular da onun yapısında vardır. Bu duygular ölüm korkusu, rahat bir yaşam için gerekli olan şeyleri elde etme arzusu ve çalışarak onu elde etme umudu diye sıralanır. Hobbes insanlara uygun barış koşullarını gösteren şeyin akıl olduğunu belirtir. “Akıl, insanların üzerinde anlaşabilecekleri uygun barış koşullarını gösterir.”¹⁸ Başka bir deyişle, “ilk ve temel doğa yasası barışı aramaktır.”¹⁹ Bu temel doğa yasasından da, diğer kimi doğa yasaları türetilir. Aklın gösterdiği uygun barış koşulları, “doğa yasası” olarak adlandırılmaktadır. Ama doğa yasasını Hobbes, “insanların anlaşması değil, aklın zorla dikte etmesi” olarak görür.²⁰ Burada akıl insan doğasının bir başka yanına işaret etmektedir. Ama bu doğa içgüdüsel diyebileceğimiz doğayı da kendi otoritesi altına alabilmektedir. Çünkü insanları kavgaya iten duyguları bastırabilen, insanın varlığını korumasını sağlayan akıldır.

Söylenenlerden de anlaşılabilceği gibi, Hobbes belirli bir doğa durumu varsayarak, bu doğa durumundan aklın ortaya koyduğu belirli kurallarla çıkılabileceğini, insanların toplum içinde barış durumunda yaşayabilmesinin, belirli akıl kurallarıyla (yani doğa yasalarıyla) olanaklı olabileceğini düşünür.

¹³Thomas Hobbes,*De Cive (The English Version)*, Oxford: At The Clarendon Press, 1987, s.46

¹⁴Thomas Hobbes,*The Elements of Law... s.79*

¹⁵ A.g.e. s.82

¹⁶Thomas Hobbes,*De Cive*, s.50

¹⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s.94

¹⁸ A.g.e.s.96

¹⁹Thomas Hobbes,*De Cive*, s.53; *The Elements of Law*, s.92

²⁰Thomas Hobbes,*De Cive*, s.52

Doğa durumunda böyle bir savaşın gerçek olup olmadığı aslında Hobbes'u ilgilendirmez. Üstelik böyle bir duruma verilebilecek örnek de olmayabilir. Onu ilgilendiren, güvenliğin olmadığı bir durumda ya da ortak bir güç (devlet gibi bir güç) olmadığına nelerin yaşanacağıdır. Bu nedenle Hobbes'ta doğa durumu tasarımsal bir niteliktedir.

Hobbes doğa durumunu kargaşanın yaşandığı bir durum olarak tasarlar. Bu tasarı, aslında hiçbir toplumun bu koşullarda varlığını sürdüremeyeceğini gösterir. Ayrıca, doğa durumu Hobbes'ta sanki insana aykırı gelen bir durumu da gösterir. Bu aykırılığı giderecek bir düzen, *güvenli bir ortam* düşünülür. Güvenlik olmadan ne bireylerin mutlu olması ne de toplum yararına olabilecek şeylerin (denizcilik, tarım, bilim, sanat gibi) yapılması olanaklıdır.

İster doğa durumu ya da savaş durumu olsun, ister toplumda kargaşa, insanlar mutsuz ve sefil olsun, bütün bunlar güvenliğin olmadığı bir durumu gösterir. Oysa insanlar güvenli bir ortam olsun isterler. Ama bu ortamın sağlanabilmesi için bir güç gereklidir. Bu güç bölünmüş olmayacak, yani yasama, yürütme ve yargı egemen olanda (kişide ya da heyette) toplanacaktır. Bütün bunlarda amaçlanan insanların güvenli bir ortamda yaşayabilmesidir. Bu yüzden, "devletin amacı, bireysel güvenliktir."²¹ Güvenliğin en son amacı ise insanların mutluluğudur.

Güvenliğin olmadığı bir ortamdan kurtulmanın yoluna insan aklı sayesinde ulaşır. Akıl insanların kendi aralarında yapacağı "sözleşme" ile güvenli bir ortamda yaşayabileceğini söyler, gösterir. "Bir insan *topluluğu, kendi arasında ahit yaparak*, hepsinin birden kişiliğini *temsil etmek*, (yani onların *temsilcisi* olmak) *hakkının* hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaşığı vakit, bir *devlet kurulmuştur* denir." Sanki bireyler "*senin de hakkını egemene bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum*" demektedir.²² Sözleşme, Hobbes'a göre, *karşılıklı hak devridir*.²³ Ama sözleşmenin önemli bir özelliği vardır. İnsanlar sözleşmeyi gönüllü değil, zorunluluktan dolayı yapmaktadırlar. Bu noktada da korku çok temel bir rol oynamaktadır. Çünkü korku insanları dayanışmaya itmekte, sözleşme yapmaya zorlamaktadır. Birey güven içinde yaşamak istediğinden, sözleşme zaten her bireyin çıkarınadır. Ama öte yandan da her bireyin bunu istemesi toplum çıkarınadır. Sözleşme -

²¹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, s.131

²² A.g.e. s.130

²³ A.g.e. s.99

koşullu da olsa- bir söz vermedir ve insanın verdiği sözü tutması beklenir. Ama insanın verdiği sözü tutması her zaman gerçekleşmeyebilir. Bu durumda da verilen sözün tutulmasını sağlayan, insanları buna zorlayan yine korkudur. İnsanı zorlayan bu korku şu sözlerle dile getirilir: “kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir.”²⁴

Yukarıda söylenenlere dikkat edilirse, sözleşmeyle birlikte bireylerin doğa durumunda tasarlanan eğilimleri -Hobbes’un canlı bir varlık olarak insan doğasında olduğunu varsaydığı eğilimleri- değişmiyor. İnsan doğası “doğa durumu”nda nasılsa, toplum durumunda da aynıdır. Birey sözleşmeyle yine “çıkartına uygun” olanı yapmaktadır, ama bu uygunluk bireysel olduğu kadar toplumsal bir nitelik de kazanmaktadır. Başka deyişle, birey başka bireylerin çıkarını kendi çıkarına uygun olduğu ölçüde savunmaktadır. Ama sözleşmenin herkesin çıkarına olacağı biçimde öngörüldüğü düşünülürse, bir bireyin çıkarı başka bireylerin çıkarlarıyla örtüşecektir. Bireyin çıkarına uygun davranması ise insan doğasında olduğu düşünülen bencilliğinden kaynaklanmaktadır.

Hobbes’un söylediklerine bakılırsa, devlet denen bir gücün oluşmasının en temel nedeni “korku”dur. Çünkü, güvenli olmayan bir ortam, doğa durumu ya da savaş durumu (kısacası kaos ve kargaşa), senin-benim ayrımının olmaması ve buna benzer sayılabilecek bütün durumlar bireylerde “korku”ya yol açar. Böylece insanlar korku yüzünden devlet denen bir gücü var etmektedirler.

3- John Locke

Hobbes, insanların “hak”larının nereden kaynaklandığını insan doğası düşüncesinden hareketle temellendirmeye çalışırken, Locke’ta da benzer bir hareket noktası görmekteyiz. O da insanın haklarının neler olduğunu ve doğa yasasının ne olduğunu göstermek amacıyla “doğa durumu” denilen düşünceyi gözönüne alır. Deyim yerindeyse, Locke Hobbes’un doğa durumu tasarımını aynen alır ve aynı amaçla kullanır. Ama Locke’ta doğa durumunun, Hobbes’ta olduğu gibi, sadece bir varsayım olarak görünmediğini baştan söyleyebiliriz. Doğa durumuyla bağlantılı düşünülen doğa yasası ise kaynağını “insan doğası”nda bulur. Bu

²⁴ A.g.e. s.127

bakımdan Hobbes'ta olduğu gibi Locke'ta da doğa yasası görüşü insan doğasıyla yakından ilgilidir.

Locke'ta doğa durumu, en azından başlangıçta, bir *özgürlük ve eşitlik durumu*dur. Doğa durumu sadece başlangıçta özgürlük ve eşitlik durumu, çünkü insanların özgür olma durumu sınırlıdır²⁵, bu sınırı da doğa yasası koymaktadır. Dolayısıyla bu durumun kaynağı doğa yasasıdır. Ama doğa yasası çok muğlak kavramlardan biridir.

Doğa yasası bir yandan hukukla bir yandan da ahlakla bağlantılı olarak düşünülen bir kavramdır. Locke'un, bir otorite olmamasına karşın, doğa durumunda bile herkesin bağlı olduğu doğa yasası vardır,²⁶ ifadesine bakılırsa, doğa yasasının her iki anlamı da içinde barındırdığı söylenebilir. Locke "doğa durumunu yöneten, herkesi zorlayan bir doğa yasası vardır" dediğinde, hukuksal bir bağlamda düşünüyor gibidir. Ama akıl, "bize, bütün insanlığa, herkes eşit ve özgür olduğundan, hiç kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahip olduklarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir,"²⁷ dediğinde ise Locke, doğa yasasının ahlaki bir yanını vurguluyor gibidir. Locke'un şu ifadeleri de bunu destekler niteliktedir: "doğa yasasının uygulanması her insanın kendi elindedir."²⁸ Yani doğa yasası hem talebi bağlamında hem de uygulanması bağlamında ahlaki bir yan içermektedir. Bu bağlamda ifade edilenler, yani başkalarının "hak"larına zarar vermeme talebi, bir gerekliliği dile getirmektedir. Bu talep Locke'un düşüncesine göre yazılı bir biçimde bulunmaz. Başka bir deyişle, bizi zorlayan, gereklilikleri öğreten "doğa yasası yazılı değil, doğuştandır, yani doğaldır."²⁹

Ahlaki bir talep olarak başkalarının haklarına zarar vermemeyi söyleyen doğa yasası ancak akıl tarafından keşfedilir. Bunun için insanın özel bir çaba göstermesi de gerekmiyor. İnsan, aklının ve doğanın kendisine verdiği yetileri uygun kullanırsa, doğa yasasının bilgisini elde edebilir. Bu yüzden, doğa yasasını ihlal etmek aklın kuralından ve doğru kullanımından sapmak demektir.³⁰ Akıl ise insana doğa tarafından verilmiştir, "bütün insanlar doğası gereği

²⁵John Locke, **Political Writings**, London: Penguin, 1993, s.262-263

²⁶A.g.e. s.262

²⁷A.g.e. s.263-264

²⁸A.g.e. s.264

²⁹John Locke, **Political Essays**, (Edited by Mark Goldie), Cambridge:Cambridge University Press, 1997, s.86

³⁰John Locke, **Political Writings**, s.265

akılla donatılmıştır.”³¹ Doğada olduğu gibi akıl da kendi işleyişi bakımından her yerde aynı ve tekbiçimlidir. Aslında Locke’ta akıl her yerde aynı ve tekbiçimli olduğu için, herkes eşit ve özgürdür, yani insanın eşitliği, aklın herkeste bulunmasına dayandırılıyor, denilebilir. Bu yasa, bir yasayı bağlayıcı kılmak için gerekli olan bütün özelliklere sahip olduğundan, doğa yasasının bütün insanlar üzerinde bağlayıcı bir gücü vardır. Bu söylenenlerden, yasanın bir özelliğine daha ulaşılmış olur; bu yasa *evrensel*dir. Burada evrensellik, her bir doğa yasasının her bir insan için bağlayıcı olması demek değildir. Çünkü bu yasanın birçok buyruğu insanların sahip olduğu çeşitli özellikleri göz önünde bulundurur ve bu özelliklere dayanır.³² Doğa yasası insana özsel bir şey olsa da, her insanın doğa yasasını bilebileceği anlamına gelmez. Locke, insan aklını tekbiçimli ve aynı olarak düşünse de, insanlar arasındaki farkların bilincindedir. Ona göre insanlar, doğanın kendilerine vermiş olduğu yetileri yeterince kullanmıyor olabilirler ya da “doğaları gereği” kimi ödevlerinin olduğunu bile bilmeyebilirler. Bilseler bile, kendi ödevleri ve alışılmış eylemleri konusunda birbirinden çok farklıdırlar. İnsanların yaşamlarının ve kanılarının farklılığı doğa yasasının farklı olmasından değil, alışkanlık ve geleneksel örneklerin yerleşmesinden ya da insanın kendi duygularınca yanlış yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.³³ Yeryüzünde gelenekler çok çeşitlidir; yalnızca uluslar arasında değil, aynı ulusun insanları arasında da gelenekler, kanılar çok farklıdır. Locke’a göre doğa yasası her yerde aynıdır, ama gelenekler, kanılar farklıdır.³⁴

Doğa yasası aklın bildirdiği ve insan doğasının derinliklerine sıkıca kök salmış bir olgu olarak düşünüldüğünde de ahlaki bir bağlamda söz edilmektedir. Bu yüzden Locke, bu yasayı değişmez ve sürekli bir ahlak kuralı diye görür. Bu nedenle doğa yasasında bir değişme olacaksa, önce insan doğasının değişmesi gerekecektir ki, bu da olanaklı değildir. İnsan, doğasıyla birlikte vardır ve bu doğayla birlikte ölecektir. Aslında, “insanın rasyonel doğası”yla doğa yasası arasında bir uyum vardır.³⁵

Peki, doğa durumu bir barış ve eşitlik durumu olduğu halde, insanlar neden bir uygar toplumda yaşamaya geçerler? Bu sorunun yanıtını Locke çok açık ve çarpıcı bir biçimde verir: “insanların birarada yaşamlarının ve kendilerini bir yöneticiye bağlı kılmalarının en

³¹John Locke, **Political Essays**, s.85

³²A.g.e. s.123-124

³³A.g.e. s.127

³⁴A.g.e. s.92-93

³⁵A.g.e. s.124-126

büyük amacı, ... mülkiyetlerinin korunmasıdır.”³⁶ İnsanların özel mülkiyetinin en güçlü koruyucusu yine doğa yasasıdır. Ama Locke mülkiyet kavramını olabildiğince geniş tutmuştur. Onda mülkiyet “yaşam, özgürlükler ve mal-mülk haklarını kapsayan bir kavramdır.”³⁷ Locke’un amaçladığı şey, insanın mümkün olduğunca korunmasıdır. Bu korunma doğa yasasına uymakla olanaklıdır; başka bir deyişle, doğa yasasına uymak insanların ortak mutluluğuna katkı sağlar.³⁸ Dolayısıyla doğa yasasına (eşdeyişle insan aklına, doğasına) uygun yaşamak “barışı, uyumlu ilişkileri, dostluğu, cezadan kurtulmayı, güven içinde yaşamayı, mülkiyetimizin korunmasını, kısacası mutlu olmamızı sağlar.”³⁹

İnsanların doğa durumunda yaşayamamalarının bir diğer önemli nedeni de, doğa yasasının ihlal edilmesi, yani bir kişinin bir başka kişiyi öldürmesidir. Bu durumu Locke, öldüren kişinin “bütün insanlığa savaş ilan etmesi” biçiminde yorumlar ve buradan hareketle “büyük doğa yasası” dediği şeyi dile getirir: “herhangi bir kimse birinin kanını dökerse, diğer insanlar da onun kanını dökmelidirler.” Bu tarzda ifade edilen doğa yasası, Locke’un düşüncesine göre, “tüm insanlığın kalbinde açık bir şekilde yazılıdır.”⁴⁰

Doğa durumunda herkes doğa yasasının uygulayıcısı konumundadır. O zaman, ‘herkes yürütücü gücüne sahip ve kendine ilişkin bir durumda yargıç olursa, bencillik, hırs, gibi şeyler kişileri taraflı kılmaz mı?’ sorusunun yanıtlanması gerekir. İnsanların ben sevgisi, kötü huyları, tutkuları, öç alma duygusu gibi yanları başkalarına zarar verebilir ve bu durum daha da ileri götürülebilir. Bütün bunlar karışıklığa, düzensizliğe neden olacaktır. İşte doğa durumundan toplum durumuna geçiş bu türden uygunsuzlukların ortadan kaldırılması için iyi bir yol ya da çözüm olarak görülmektedir. İnsanlar kargaşa içinde yaşayamaz ya da doğa durumu bu uygunsuzluklar yüzünden devam edemez, etmemelidir de.⁴¹ Öyleyse yapılacak ilk iş insanların bir *sözleşme* yaparak sivil bir hükümet kurmalarınıdır. Sivil hükümet ya da uygar yönetim doğa durumundaki aksaklıkları gidermek için yerinde bir çare olarak görülür. Uygar yönetimin kurulması aynı zamanda bir devletin varlık kazanması anlamına da gelmektedir. Locke devletin niçin var olduğunu şöyle belirtir: “devlet, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik

³⁶John Locke, **Political Writings**, s.325

³⁷A.g.e. s.303

³⁸John Locke, **Political Essays**, s.128

³⁹A.g.e. s.133

⁴⁰A.g.e. s.264-266

⁴¹A.g.e. s.267

etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur.” Bu çıkarlar başta yaşam, özgürlük ve sağlıktır; ayrıca mal-mülk (arazi, para, ev, eşya, vb.) gibi dışsal Őeylerdir.⁴²

Sözleşmeyle birlikte doğa durumundan toplum durumuna geçilecektir, ama insanlar arasındaki her sözleşme doğa durumunu sona erdirmez. Doğa durumunu sona erdirmek için, insanlar kendi rızalarıyla karşılıklı olarak tek bir siyasi vücut oluşturarak tek bir toplum içinde yaşama anlaşması yaparlar.⁴³ Locke burada sözleşme için insanların kendi rızalarının olması gerektiğini öne çıkarmaktadır. Bir diğer yanıyla sözleşme, insanların nasıl ve niçin bir siyasi otoriteye boyun eğdiklerinin yanıtıdır. Doğa durumunda çekişmelerin, kargaşanın ortadan kalkması için başvurulacak ortak bir otorite yoktur. İşte bu savaş durumundan kaçınmak, insanların doğa durumunu bırakıp kendilerini toplum içerisine sokmalarının en büyük nedenidir. Locke ancak ortak bir otorite olursa savaş durumunun ortadan kaldırılabileceğini düşünür. Sözleşme elbette bir söz vermedir, ama Locke bunun ahlaki bir yanı olduğunu düşünür. Çünkü verilen sözün tutulması, insanın toplum üyesi olma sıfatıyla değil, insan olarak ödevidir.

Yukarıda söylenenleri özetlemek gerekirse, Locke’ta doğa yasası her zaman geçerli ve insan eylemlerine ölçüt olan, her insanı bağlayan, akılla keşfedilip bilinebilen; konulmuş yazılı yasalara temel ve dayanak olan bir yasadır. İnsan, kendi doğasına uygun, kesin ve değişmez yasalara bağlıdır ve bunlar “doğa yasaları” olarak adlandırılır. Locke, insanın, doğanın kendisine verdiği yetileri kullanmakla yasaların bilgisini edineceğini varsayar. Doğa yasasının her zaman her yerde geçerli olması da insan doğasının evrensel bir nitelikte olmasına dayandırmaktadır. Evrensel nitelikte olan ise aslında akıldır ve insanın ayırıcı özelliği ya da doğası akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Başka bir deyişle, insanı diğer canlılardan farklı kılan, doğasının belirleyici niteliği akıldır.

4- Jean-Jacques Rousseau

Rousseau, insanlığın sahip olduğu en yararlı ama eksik bilgi olarak gördüğü kendisi hakkındaki bilgiyi genişletmeyi amaçlar. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*’nda amacı

⁴²John Locke, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, çev. Melih Yürüşen, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1995, s.7

⁴³John Locke, **Political Essays**, s.268

da insanın doğal (ilkel) durumu ile şimdiki durumu arasındaki farkları göstermektedir. İnsan doğasının değiştiğini düşünen Rousseau'ya göre, doğa durumu ile toplum durumu öylesine farklıdır ki, doğal haliyle insanı tanımak zordur. Ama yine de oğa durumunda hep çocuk kalan insan göz önünde bulundurulmaya çalışılır.

Bu yazıda görüşlerine yer verdiğimiz Hobbes ve Locke gibi, Rousseau da bir doğa durumu (doğal durum) olduğunu düşünür: “Her türdeki maddi sebepler bugün gördüğümüz değişik türleri meydana getirmeden önce her türdeki hayvanlar birbirine eşitti; insanlarda da durumun böyle olduğu genellikle kabul edilir.”⁴⁴ Rousseau'ya göre, kendisine gelinceye değin, toplumun temellerini incelemiş olan filozofların tamamı bir doğa durumu varsaymışlar ve doğa durumuna dek gitmek gerektiğini düşünmüşlerdir, “ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır.” Hemen hepsi “gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal hale aktarmışlardır; vahşi insandan söz açmışlar, fakat uygar insanı anlatmışlardır.”⁴⁵ Toplumun şimdiki zamanında yaşayan insanlar hakkında elde edilen deneysel bilgiye dayanarak doğa durumundaki insanı ve onun doğasını kurgulamak yanlış bir adımdır.⁴⁶

Rousseau burada Hobbes, Locke ve Pufendorf'u eleştirerek, insan ruhunu incelemeye girişir. Çünkü o, insan doğası hakkında genel bir bilgisizlik olduğunu ve bununda bir belirsizliğe götürdüğünü düşünür. İnsan doğasından hareketle doğal hukuk görüşü ortaya konduğundan, bu belirsizlik doğal hukuk kavramını da belirsiz kılmaktadır. Dolayısıyla hukukun ilkeleri insan doğasından çıkarılmaktadır.⁴⁷ Ona göre insan ruhunun ilk ve en basit faaliyetleri üzerinde düşünürsek, akıldan önceliği olan iki ilkenin var olduğunu görürüz. Biri, “bizim refah ve varlığımızı koruma isteği”; ikincisi ise “hemcinslerimizin yok olmasını veya acı çekmesini görünce, doğal olarak içimizi kaplayan hoşnutsuzluk duygusu.” Ona göre doğal hukukun bütün ilkeleri bu iki ilkenin bileşiminden, bağdaşımından türetilebilir.⁴⁸ Rousseau doğa durumunda yaşamı belirleyen iki temel ilkeyi, “varlığımızı korumak” ve “başkalarına acımak” olarak belirler. Bu iki ilke, doğa durumunda insana özgür ve kendine yeter bir yaşam

⁴⁴ J.J. Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 1990a, s.80

⁴⁵ A.g.e.s.88

⁴⁶ Zeynep Direk, “Hobbes ve Rousseau: Doğal Hali Anlatısının Zamansallığı”, **Felsefelogos**, Sayı:3, 1999, s.44

⁴⁷ J.J. Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s.82

⁴⁸ A.g.e. s.84

sağlamak için yeterlidir. Demek ki doğal hukukun akıl karşısında önceliği olan iki ilkesi vardır. Ama akıl bu iki ilkeyi bambaşka temeller üzerinde yeniden inşa etmeye çalışarak *doğayı bozmayı* başaran bir yetidir. Rousseau'nun deyimiyle “insan doğanın dengesini bozar.”⁴⁹

İnsanın doğa durumunda “yaşamayı için gerekli olan her şeye, içgüdüsünde sahiptir.” Bu yüzden, insan doğayla birleşip, “doğal” bir biçimde, yani kendi çıkarından ve maddi kaygılarından uzak, özgür olarak yaşayabilir. Rousseau bu durumdaki insanı, hisseden, yaşayan, tüm korku ve kaygılarından uzak bir varlık diye görür. Doğa durumundaki insan, henüz “kendi eseri olan dertlerden” uzak durabildiği için rahat bir durumdadır. İnsan(lar) Hobbes'un varsaydığı gibi açgözlü, bencil olsaydı, doğa durumunda eşit olmayan bir durumda olurlardı. Oysa Rousseau'ya göre doğa yasası eşitsizliğe izin vermez. Doğa durumunun tersine, insan “toplumda yaşamak için gerekli olanlara ise ancak işlenmiş bir akılda sahip olabilir.”⁵⁰

Rousseau'nun düşüncesinde, insanı diğer canlılardan ayıran şey, onun “akıl sahibi varlık” olması değil, doğanın buyruklarına uyup uymamakta özgür bir varlık olmasıdır. İnsanla hayvan arasındaki farkı yaratan bir diğer özellik de insanın sahip olduğu “yetkinleşme yetisi”dir. Bu yeti, insanın doğa durumundayken sahip olduğu sakin/dingin yaşamı ortadan kaldıran bir yetidir. İnsanın önemli yetilerinden biri olan akıl da, insanın doğa durumunda yaşamasının önünde bir engeldir. Doğa durumu başlangıçta bir eşitlik durumudur.⁵¹ Rousseau'nun görüşünde doğa durumu “bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için, barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur.”⁵² Ama insan toplumsallaşırken doğa durumunda sahip olduğu özellikleri yitirir; korkak, zayıf bir varlık halini alır.⁵³ İnsanlar arasındaki eşitsizlik insanı kötülüğe götürür. Bu durum, yine insanın doğasında bulunan vahşiliğe doğru bir eğilimi başlatır. İnsan doğasındaki bu vahşiliğin ya da yozlaşmanın ilk somut adımı ise özel mülkiyetle başlar. Böylece insanlar, kendi doğasının vahşi olduğu ve onu dizginleyebilmek için bir güvenlik

⁴⁹ J.J. Rousseau, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, çev. Mehmet Baştürk-Yavuz Kızılcım, İstanbul: Babil Yayınları, 2002, s.19

⁵⁰ J.J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s.117

⁵¹ A.g.e. s.80

⁵² A.g.e. s.119

⁵³ A.g.e. s.100

örgütüne ihtiyaç olduğu sonucuna varırlar.⁵⁴ Toplumda belli bir düzen oluşturmak amacıyla da insanlar kendi aralarında bir sözleşme yapmak zorunda kalırlar. Toplum sözleşmesinde “her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bölünmez bir parçası kabul ederiz.”⁵⁵ Dolayısıyla *toplum (devlet)*, zorunlu olmaktan çok isteğe bağlı olarak ortaya çıkar. Burada Rousseau şöyle bir ilke varsaymaktadır: “üyelerden her birinin canını, malını, bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulunmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.”⁵⁶

Doğa durumu, Rousseau’da, “doğal” bir durumu gösterir. Bu durum, “toplumun yoz özelliklerinin ortadan kaldırıldığı kurgusal bir dünya olarak inşa edilmişti.”⁵⁷ Doğal durumuyla düşünüldüğünde insan doğası, söylenenlere bakılırsa, “doğuştan” olana karşılık gelir. Ama bu doğuştan olan da bir güç, yapabilirliğin önkoşulu gibi görünüyor. Çünkü doğa durumunda, insanın yaşaması için gerekli olan içgüdüler bizi korumaya *yöneliktir* ya da özgürlüğe *götürmektedir*. Toplum durumuna geçince, insanın bu doğallığı bozulmaktadır. Bu bozulma temel olarak özel mülkiyetle birlikte başlamaktadır. Bu yüzden, mal-mülk gibi şeyler peşinde koşmak doğal bir tutku değil, deyim yerindeyse, ‘dış kaynaklı’ tutkulardır. Bu türden dış tutkular, bir şeyin doğallığını, dolayısıyla insan doğasını bozmaktadır. Rousseau’nun bununla kastettiği şey, kültürün insanı, insan doğasını bozduğudur. Doğa durumunda yasa olmasa da, yasanın yerini tutan *merhamet* duygusu vardır ve bu duygu insanı bir canavar olmaktan kurtarmaktadır.⁵⁸

Rousseau, yabancılaşma kavramını kullanmasa da, insanın doğa durumunda eşit ve özgür olduğunu, bu yüzden doğasına uygun yaşadığını, ama toplum durumuyla birlikte doğasına *yabancılaştığını* söylemek ister gibi gözüküyor. Burada dikkat edilirse, insanın kendi doğasına yabancılaşması, yani vahşilik eğilimi toplumsallaşırken ortaya çıkmaktadır; başka deyişle, insan doğasını doğal olmayan tutkular etkilemektedir. Rousseau, insan doğasının değişebileceğini düşünür. Ancak “insan doğası hiçbir zaman geri adım atmaz.” Dolayısıyla, insan masumiyet diye sözü edilen doğasını kaybettiğinde, artık onu yeniden elde

⁵⁴ A.g.e. s.144

⁵⁵ J.J. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, çev.Vedat Günyol, İstanbul: Adam Yayınları, 1990b, s.26

⁵⁶ A.g.e. s.25

⁵⁷ Robert Wokler, **Rousseau**, çev. Cemal Atıla, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2003, s.81

⁵⁸ J.J. Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s.122

edemez.⁵⁹ Rousseau'ya göre, "önyargılar, siyasal erk, gereksinimler, kanımıza kadar işleyen ve içinde bulunduğumuz toplumsal kurumlar, insanın doğasını bozabilir."⁶⁰

Rousseau doğa durumunun "tamamen toplum öncesi bir aşama olduğunu düşünür." Doğa durumunda insan kendi özelliklerini yansıtabilmektedir. Böylesi bir ortam "el değmemiş bir doğadır" ve insanların barınması, güvenliği bu doğaya bağlıdır. Doğa durumundaki insan masum, mutludur; "nasıl ki salyangoz evini her zaman sırtında taşırsa, doğal insanın tek kaygısı da kendini taşımak ve tamamen ve sürekli kendisiyle ilgilenmektir."⁶¹

5- Sonuç

İster bir *varsayım*, ister bir *kurgu*, isterse bir *tasarım* olarak görülsün; Hobbes, Locke ve Rousseau'da "doğa durumu" toplum öncesi (ya da uygarlık, devlet öncesi) bir durumun adı olarak karşımıza çıkar. Genel kanıya göre, insanların doğa durumunda fazlaca ayrıcalıkları olsa da, bu durumda uzun zaman yaşayamıyorlar ve hemen topluma yöneliyorlar. Belirli bir zamanda, yerde ve sayıda insanın doğa durumunda birlikte yaşadıklarına pek az rastlanması buna dayandırılıyor.

Yazımıza konu olan üç filozofun doğa durumu hakkındaki düşüncelerinde kimi farklılıklar bulunmaktadır. Hobbes'un düşüncesinde bir varsayım olan doğa durumunun, Locke'ta sadece bir varsayım olarak görünmediğini söyleyebiliriz. Çünkü Locke'ta doğa durumu geçmişe ait bir durumu değil, belli bir toplumsal gelişmeye ulaşılmadığı bir durumu ifade eder. İnsanlar kendi onaylarıyla belli bir politik toplumun üyeleri olana dek bu durumda yaşarlar. Bu da doğa durumunun sadece geçmişte yaşanmış bir durum olmadığı anlamına gelir. Rousseau'da da, Locke'ta olduğu gibi, zamansal bir durumdan söz edilmez. Rousseau'da toplum yaşamının kaynağı olarak görülen doğa durumu belki de hiçbir zaman varolmamıştır. Ama Rousseau'nun bazen sanki tarihsel ya da antropolojik verilere dayanıyormuş gibi yazdığını da görüyoruz. Oysa Rousseau'nun, sorunu ele alış biçimi

⁵⁹ Robert Wokler, *Rousseau*, s.81

⁶⁰ J.J.Rousseau, *Emile*, s.19

⁶¹ N.J.H. Dent, *Rousseau Sözlüğü*, Çev.B.Gözkan, vd., Ankara, Sarmal Yayımcılık, ??, s.136-137

bilimsel değil, felsefidir; dolayısıyla böyle bir durumun gerçekten yaşanıp yaşanmadığının felsefi bakımdan bir önemi yoktur.

Hobbes'ta doğa durumu aynı zamanda savaş durumudur, yani her iki durum eşit görülür. Her iki durumda da insanlar birbirini yok etmeye çalışır. Oysa Locke'ta bu iki durum birbirinden farklıdır. Doğa durumu barış, iyi istenç, karşılıklı yardım gibi bir durumken, savaş durumu şiddet, kötülük, düşmanlık ve yok etme durumudur. Doğa durumunda temel doğa yasası bize “insanların mümkün olduğunca korunması” gerektiğini söyler.⁶² Rousseau'da ise doğa durumu Locke'ta olduğu gibi özgürlük ve eşitlik durumudur. Bu yüzden doğa durumunda birkaç insanın yaptığına bakarak, insanların birbirlerini yok etmeye çalıştıklarını söylemek Rousseau açısından anlamsızdır.

Doğa durumundan toplum durumuna geçiş genellikle doğa durumundaki kimi olumsuzlukların ortadan kaldırılması için bir gereklilik olarak görülmektedir. Başka bir deyişle toplum durumu, doğa durumunun olumsuzluklarını, kötülüklerini ortadan kaldıracak bir durumdur. Ne var ki bu da, her filozofta kayıtsız şartsız uygar bir yönetime geçme gerekliliği biçiminde düşünülmez. Sözgelisi, Rousseau için önemli olan, insanın özgürlüğü olduğundan (onun varlığının asıl ögesi özgürlüktür),haklı olarak, Hobbes'un görüşünü eleştirir ve insanların başlangıçta mutlak bir efendinin kollarına kendilerini atarak köle olduklarını söyler.

Doğa durumundan toplum durumuna geçişte önemli görülen kavramlardan biri de “sözleşme” ya da “toplum sözleşmesi”dir. Sözleşme Hobbes ve Rousseau'da zorunlu görünürken, Locke'ta gönüllülüğe dayandırılmaktadır. Sözleşme ile kurulan devletin varlık nedeni her üç filozofta da “korku” gibi görünmektedir. Devlet niçin var sorusuna ise “mülkiyet” diye yanıt verildiğini görüyoruz. Ama mülkiyet kavramının içeriği filozofların görüşlerinde farklı anlamlara gelmektedir.

Doğa durumundaki insan için söylenenlerde de farklılıklar göze çarpmaktadır. Hobbes'ta insanın insanın kurdu olması doğa durumunda söz konusudur ve insan genellikle bencil, rekabetçi olarak gösterilir. Oysa Rousseau doğa durumundaki insanı hisseden, yaşayan, tüm korku ve kaygılarından uzak bir varlık diye görmektedir; deyim yerindeyse o “iyi”

⁶²John Locke, **Political Essays**, s.269-271

insandır ve mutludur. Onun kurt olması, bir canavara dönüşmesi uygar toplumda gerçekleşmektedir. İnsandaki temel duygu olan ben-sevgisi hakkında da filozoflar farklı görüşler öne sürmektedir. Hobbes'taki kendini-sevme ya da ben-sevgisi genellikle bencillik, kibirliliktir. Bu bakımdan da ben-sevgisi insanların “kötü” diyebileceğimiz eylemleri gerçekleştirmelerinde önemli rol oynayan bir duygudur. Oysa Rousseau'ya göre, kişinin kendisini sevmesi, ben-sevgisi başkalarının mutluluğunu hesaba katmamayı gerektirmez.

Hobbes'un ve Locke'un görüşünde insan doğası, doğa durumunda ne ise toplum durumunda da odur, yani *insan doğası değişmez* bir özelliktedir. Bu değişmez olan şey ise genel olarak “akıl” ile aynı görülmektedir. Oysa Rousseau'da insan doğası değişmektedir, yani doğa durumundaki insanın doğasıyla, toplum durumundaki insanın doğası aynı değildir. Rousseau'da bu değişim toplum durumunda insan doğasının bozulması anlamını da içermektedir. Ne var ki, insanda doğal olanla yapay olanı ayırmak çok zordur.

İnsanın doğasıyla yakından ilgili görülen bir diğer kavram doğa yasasıdır. Hobbes'ta “doğa yasaları değişmez ve ebedidir”⁶³; aynı şekilde Locke'ta da doğa yasası her yerde aynıdır⁶⁴ Locke'un sözünü ettiği doğa yasasıyla Hobbes'un sözünü ettiği doğa yasası arasında içerik bakımından bir farklılık göze çarpar. Hobbes'ta temel doğa yasası barışı aramaktır ve diğer doğa yasaları aklın yasalarıdır. Locke'un doğa yasasında ise, Hobbes'un görüşünde olmayan bir amaçlılık söz konusudur. Locke'ta doğa yasası, hiç kimsenin yaşamı, sağlığı, özgürlüğü ve mülkiyetine zarar vermemesi gerekliliğidir.⁶⁵ Rousseau ise, toplumun doğa yasası temelinde kurulduğu tezini reddeder. Rousseau'ya göre “doğa yasası eşitsizliğe izin vermez, çünkü doğa yasası başlangıçtaki durumlarında insanların davranışlarına ilişkin kuralları dayatmaz.”⁶⁶ Doğa yasasının değişmezliği ya da her yerde geçerli olduğu düşüncesini her üç filozof da paylaşmaktadır. Hobbes ve Locke'ta doğa yasası hem doğa durumunda hem de toplum durumunda geçerli olan yasalardır. Oysa Rousseau'da doğa yasası toplum durumunda gücünü yitirmiş görünüyor.

⁶³ Thomas Hobbes, *De Cive*, s.73

⁶⁴ John Locke, *Political Essays*, s.92-93

⁶⁵ Jonathan Wolff, *An Introduction to Political Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, 1996, s.19-20

⁶⁶ Robert Wokler, *Rousseau*, s.66-67

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, Ahlâk Öğretileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982

Dent, N.J.H., Rousseau Sözlüğü, (Çev.B.Gözkan, vd.), Sarmal Yayıncılık, Ankara, ??

Direk, Zeynep, “Hobbes ve Rousseau: Doğal Hali Anlatısının Zamansallığı”, *Felsefelogos*, Sayı:3, 1999

Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

Güzel, Cemal, “İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi”, Yeditepe’de Felsefe, 8. Kitap, 2009

Hobbes, Thomas, *The English Works of Thomas Hobbes, (Volume I)*, Scientia Verlag Aalen, Germany, 1966

Hobbes, Thomas, *De Cive (The English Version)*, At The Clarendon Press, Oxford, 1987

Hobbes, Thomas, *Leviathan* (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992

Hobbes, Thomas, *The Elements of Law, Natural and Politic*, Oxford University Press, Oxford, 1994

Locke, John, *Political Writings*, Penguin, London, 1993

Locke, John, *Political Essays*, (Edited by Mark Goldie), Cambridge University Press, Cambridge, 1997

Locke, John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. Melih Yürüşen), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995

Pojman, Louis P., *Political Philosophy*, McGraw-Hill Companies, New York, 2002

Rousseau, J.J., *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çev. Rasih Nuri İleri), Say Yayınları İstanbul, 1990a

Rousseau, J.J., *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.Vedat Günyol), Adam Yayınları, İstanbul, 1990b

Rousseau, J.J., *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev. Mehmet Baştürk-Yavuz Kızılcım), Babil Yayıncıları, İstanbul, 2002

Wokler, Robert, Rousseau, (Çev. Cemal Atila), Altın Kitaplar Yayinevi, İstanbul, 2003

Wolff, Jonathan, An Introduction to Political Philosophy, Oxford University Press, Oxford, 1996